

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

CHO' L MINTAQASINING AVTOMORF TUPROQLARI

Ma'rufjonov Javohirbek

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Toshpo'latova Yulduzoy

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Jo'rayeva Yulduzxon

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Maxmudova Sarvinoz

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi.

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Cho'l mintaqasida paydo bo'lgan barcha avtomorf tuproqlar uchun umumiy bo'lgan muammolar va xususiyatlar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Cho'l mintaqasi, tuproq, avtomorf tuproqlar, iqlim, gidrotermik rejimlar. Cho'l mintaqasidagi tuproqlarning xususiyatlariga kuchli ta'sir etuvchi omil uning iqlimidir. Cho'l mintaqasida yillik yog'in miqdori 100 mm dan kam, o'rtacha yillik harorat +15°S, +18°S, iyulning o'rtacha harorati +26°S, +Z0°S, yanvarning o'rtacha temperaturasi. -4°S, -19°S, maksimal yog'ingarchilik qish va bahor oylariga to'g'ri keladi. Cho'llarda -10°S dan yuqori umumiy harorat 4000°S va hatto 4200°S ga etadi, vegetatsiya davri 200 kundan ortiq. Demak, yog'ingarchilikning juda kam miqdori iqlimning o'ta kontinentalligi, o'rtacha yillik haroratning yuqoriligi va nihoyat vegetatsiya davrida ikkita gidrotermal fazaning mavjudligi (birinchidan, nisbatan nam, iliq, lekin juda qisqa bahor va ikkinchidan, quruq, juda issiq uzoq yoz fasllari), qish oylaridan tashqari qisqa muddatli sovuqlarning yo'qligi Cho'l mintaqasi iqlimining asosiy ko'rsatkichidir. Bularga, birinchidan, turli davrlarda paydo bo'lgan va qatlamlarda joylashgan qumli gil allyuvial konlar kiradi; ikkinchidan, turli darajada o'simliklar bilan qoplangan va shamol ta'sirida qayta cho'kilgan qumlar; uchinchidan, karbonatli changli loy va qumli allyuvial yotqiziqlar, ohaktosh qo'shilishlari, nihoyat, to'rtinchidan, effuziv jinslar bilan bog'langan illyuvial siltlar mavjud. Cho'l o'lkasining asosiy o'simliklari chuqur ildizli ko'p yillik butalar, ildizlari sayoz bo'lgan yarim butalar, ildizlari asosan

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

tuproqdir. U yuqori qatlamda tarqalgan, kuzgi va bahorgi sug'orishga moslashgan efemeroidlardan tashkil topgan. Ular orasida ko'chma qumlarni qoplash bilan birga qimmatli oziq-ovqat bo'lib xizmat qiladigan qirrali o'simliklar katta ahamiyatga ega. Qolaversa, Cho'l hududida shuvoq juda keng tarqalgan. Cho'l mintaqasi tuproqlarining chirindi miqdori juda past (0,5—1%), singdirish qobiliyati kichik (100 gramm tuproqda 8—10 mg/ekv), singdirish kompleksi kaltsiy va magniy kationlari bilan to'yingan, va u tuproq yuzasidan yuqorida joylashgan. U gazlangan. Ko'rsatilgan xususiyatlar Cho'l mintaqasida paydo bo'lgan barcha avtomorf tuproqlar uchun umumiy bo'lsa-da, ularning ifodalanishi har bir tuproq tipida har xil. Yuqorida aytilganlarni hisobga olgan holda Cho'l mintaqasida avtomorf tuproqlarning bir necha turlari ajratiladi. Ularga qisqacha to'xtalib o'tish joiz. Qizil tusli jigarrang tuproqlar. Qo'ng'ir jigarrang tuproqlar, asosan, Ustyurt platosida, Qizilqum cho'lining janubida va Cho'li zonasiga tutashgan eski tog' ostki baland tekisliklarida (Farg'ona vodiysi) keng tarqalgan va tuzilishida quyidagi genetik qatlamlarni ko'rish mumkin. Tuproq yuzasi 1-3 sm qalinlikdagi och kulrang g'ovak qatlam bilan qoplangan, uning ostida esa 10-12 sm qalinlikdagi mayda qatlamli, donador tuzilishga ega och jigarrang rangli qatlam mavjud. Bu qatlam ostida 15-20 sm qalinlikdagi zichroq, qizil-jigarrang genetik qatlam joylashgan. Nihoyat, 40-50 sm chuqurlikda qo'ng'ir-qo'ng'ir tuproqlarga xos bo'lgan qalin gips qatlami boshlanadi va uning ostida ona tosh-qayin to'shagi yoki tosh yotadi. Qo'ng'ir jigarrang tuproqlarda maksimal karbonatlar tuproq yuzasida joylashgan. Uzoq biologik yo'l bilan hosil bo'lgan bu karbonatlar ushbu tuproq turi uchun juda xosdir. To'q jigarrang tuproqlarning gipsli qatlami alohida e'tiborni tortadi. Qo'ng'ir rangga ega bo'lgan jigarrang tuproqlar sho'rlanadi va ma'lum miqdorda sulfat va xlorid tuzlarini u yoki bu chuqurlikda saqlaydi. Masalan, qo'ng'irrang qo'ng'ir unumsiz tuproqlar doimo kuchli quriydi va 15-20 sm chuqurlikdan ular tarkibida 0,3-0,7% suvda eruvchan xlorid va sulfat tuzlari mavjud. Ko'pgina hollarda bu tuproqlar og'ir va o'rta qumli mexanik tarkibga ega bo'lib, ularda asosan siyrak jo'xori bor. Ular ixcham qatlam tufayli namlikning yomon o'tkazuvchanligi tufayli haqiqiy unumdor tuproqlardan juda farq qiladi. Bu tuproqlar turli xil chuqurliklarda joylashgan mexanik tarkibi va sho'rlanish qatlami bilan har xil bo'lishi mumkin. Bu farq tuproq yuzasiga bog'liq bo'lishi mumkin. Bu tuproqlarning pastki qavatida yoki uning ostida 1-2% suvda eriydigan sulfat va undan ko'p xlorid tuzlari mavjud bo'lib, bu tuzlar yog'ingarchilikdan keyin (yuqori atmosfera harorati ta'sirida) dog'lar shaklida tuproq yuzasiga ko'tariladi. To'q jigarrang tuproqlarda chirindi miqdori juda kam

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

(0,5-1,0%), chirindi qatlamining qalinligi esa juda kichik (15-20 sm). Chirindining umumiy miqdori yengil va toshloq mexanik tarkibga ega boʻz jigarrang tuproqlarda gektariga 8—10 t, ogʻir tuproqlarda 15—20 t ga etadi. Qoʻngʻir jigarrang tuproqlarning chirindisi azotga boy, bu tuproqlarda fosfor nisbatan koʻp. Chorvachilikda va ayniqsa chorvachilikda asosan toʻq jigarrang tuproqlardan foydalanamiz. Tuproqsiz tuproqlar. Bu tuproqlar tolasi yaxshilanmagan eski viloyatning yosh tuprogʻidir. Hosil tuproqlar, asosan, daryo vodiylari yaqinida, lekin gil, qum va qum konlaridan tashkil topgan allyuvial va prolyuvial tekisliklarda, sel suvlarining taʼsiri toʻxtagan joylarda uchraydi. Bu tuproqlarda qalinligi 2-6 sm va unchalik kuchli boʻlmagan gʻovak qatlam, uning ostida 5-12 sm qalinlikdagi och rangli yoki jigarrang rangli mayda baliq poʻstlogʻi kabi strukturali qatlam, pastda esa 20-30 sm qalinlikdagi strukturasiz, zich qatlam, uning ostida tuproq shakllanishi taʼsirida unchalik oʻzgarmagan ona jins yotadi. Bu tuproqlar sirtidan karbonatlangan boʻlsa-da, karbonat qatlamlari mavjud. Gips ham bu tuproqlarda alohida qatlam hosil qilmasdan bir tekis taqsimlanmaydi va umumiy miqdori 1% dan oshmaydi. Taqir tuproqlar asosan shoʻrlangan boʻlib, ularning shoʻr boʻlmagan turlarini faqat maxsus qulay sharoitlarda (tuproq ostida qum boʻlsa) uchratish mumkin. Qumloq va qumloq tuproqlar. Bu tuproqlar Qizilqum, Sunduqlikum, Markaziy Fargʻona va shunga oʻxshash qumli dalalarda keng tarqalgan. Oʻrta Osiyodagi qum maydonlari asosan yoʻllar va quduqlar yaqinidagi sugʻoriladigan vohalardir. Tuproqning chang fraktsiyalari shamol ularni uchirib ketishi natijasida hosil boʻlgan. Qumning shamol taʼsirida harakat qilish tendentsiyasi tuproqning shakllanishi uchun barqaror sharoit yaratmaydi. Shuning uchun Choʻl mintaqasining boshqa tuproqlari bilan solishtirganda, qumloq tuproqlar oʻsimlik tuprogʻining hosil boʻlishida asosiy omil hisoblanadi, chunki qumlar dagʻal va gʻovak boʻlgani uchun yomgʻir suvi unga toʻliq singib ketadi va oʻsimliklar uni butunlay kamaytirishi mumkin. Qish va bahor oylarida yoqqan yogʻ in suvlari qumli tuproqlarning 1-1,5 m chuqurligiga qadar erni (tuproqni) namlashi mumkin. Buning ustiga qumning gʻovak sirti suvning behuda bugʻ lanib ketishdan saqlaydi. Shu bilan bir qatorda qumlarda atmosfera bugʻ suvi tomchi suvga aylanib, namlik zahirasi koʻ payishiga ham qulay sharoit (iqlimning keskin kontinentalligi) yaratadi. Yuqorida koʻ rsatilgan sabablarga koʻ ra qumli va qumloq tuproqlarning oʻ simligi choʻ l zonasining boshqa tuproqlariga qaraganda juda boy va xilma-xildir. Bu tuproqlarda oq saksovlul, qum akatsiyasi, kandim, chugon, evedra va shunga oʻ xshash daraxtsimon buta oʻ simliklar, bir yillik va koʻ p yillik oʻ simliklari, hattoki unchalik mustahkam

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

bo' Imagan chim hosil qiluvchi o' tlar yaxshi o' sadi. Bundan tashqari bu tuproqlar karbonatli, asosan sho' rlangan va chirindisi juda oz (0,3-0,5%) atrofida.

Xulosa:

Qumli tuproqlarning nam sig' imi ham juda kichik, o' simliklar foydalana oladigan namlik miqdori 10-15% oshmasada nam o' tkazuvchanligi juda yuqoridir. Taqirlar cho' l mintaqasining to' rtinchi tipik tuproqlaridir. Taqirlar cho' lning ajoyib tuproqlari bo' lib, ular kichik-kichik maydonlar shaklida yirik qum oralig' idagi past tekisliklar, daryo deltalari atrofidagi toshqin suvlari unda-munda yoyiladigan maydonlar, qadimgi allyuvial tekisliklarning pastqam erlarida tarqalgandir. Taqir tuproqlarda oliy o' simliklar o' smaydi, beti qalin va palaxsa-palaxsa yoriqlar bilan qoplangan qatqaloqlidir. Usti juda tekis va yalang. Oddiy taqir tuproqlarning sirti 2-3 sm li zich, lekin juda g' ovak qatqaloq bilan qoplangan. Qatqaloq ostida och qo' ng' ir rang, sochilib turuvchi, mayda baliq tangalarisimon strukturali, qatma-qat joylashgan qatlam bo' lib, uning qalinligi 8-13 sm keladi. Bu qatlamda tuz dog' lari va kristallari uchraydi. Bu qatlam sekin-asta qo' ng' ir tusli, zichlashgan va vertikal yoriqchalari bo' lagi sertuz qatlamga, u ham o' z navbatida juda sezilarsiz tuproq hosil qiluvchi allyuvial yotqiziqlarga o' tadi. Taqir tuproqlarning umumiy qalinligi 25-35 sm dan oshmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Protasov P. V., Niyozaliev I. N., Toirov T. 3., Paxtachilikda agroxiimiya, T., 1981;
2. Zokirov T. S., Pochvenno-agroximicheskiye Osnovi xlopkovodstva, T., 1987.
3. I. N. Niyozaliev, T. Z. Toirov. Agrokimiya, T., 2010
4. Turdaliev A. T. et al. Influence of irrigation with salty water on the composition of absorbed bases of hydromorphic structure of soil // IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2022. – T. 1068. – №. 1. – C. 012047.
5. www.ziyonet.uz.

